

İbn İyâs'ın Bedâ'i'ü'z-zühûr Adlı Kitabında Memlûk-Osmanlı Çatışması Hakkındaki Kaynakları (922-923/1516-1517)*

Şâdiye Hasan Ahmed el-ADVÂN** / Çev. Esra ATMACA***

Öz: Bu makale, olayın muasırı bir tarihçi olan İbn İyâs'ın Bedâ'i'ü'z-zühûr adlı kitabında Memlûk-Osmanlı çatışması hakkındaki kaynaklarını araştırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma onun dayandığı kaynakların çeşitlerini, bu konunun çatışmanın araştırılması sırasındaki değerini, kaynak seçimindeki yöntemini açıklamaya çalışmaktadır. İbn İyâs'ın kaynakları dört maddeden oluşmaktadır: Memlûk Devleti'nin resmî takrîrleri; çatışmadaki tarafların (Memlûkler ve Osmanlılar) sunduğu yazılı bilgiler; mücadeledeki tarafların sunduğu sözlü rivâyetler ve İbn İyâs'ın olaylar üzerindeki gözlemleri. Buna ilaveten ayrıca Kahire halkının naklettiği sözlü rivâyetler ve olaylar hakkında yazılan şiirler de İbn İyâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih yazımı, Kaynaklar, İbn İyâs, Memlûkler, Osmanlılar

The Sources of the Memluk-Ottoman Conflict Ibn Iyas's Book "Bada'l al-Zuhu'r"

Abstract: This article investigates the sources in regards to the Memluk-Ottoman conflict in the book of the contemporary historian of the time, Ibn Iyas, namely "Bedâ'i'ü'z-zühûr". The aim is to explain the types of references, the value of this research at the time of researching about the conflict, as well as the method in selecting his sources. Ibn Iyas's sources consist of four points: the official reports of the Memluk State; the written information provided by the two sides in the conflict (the Memluks and the Ottomans); the verbal reports of the parties and Ibn Iyas's observations of the events. In addition, the verbal reports and the poems written on the events by the people of Cairo have also been used as sources by Ibn Iyas.

Keywords: Writing of history, Sources, Ibn Iyas, Mamluks, Ottomans

İktibas / Citation: Şâdiye Hasan Ahmed el-Advân/ Çev. Esra ATMACA, "İbn İyâs'ın Bedâ'i'ü'z-zühûr Adlı Kitabında Memlûk-Osmanlı Çatışması Hakkındaki Kaynakları", *Usûl*, 25 (2016/1), 311 - 330.

* Bu makale el-Mecelletü'l-Ürdüniyyetü li't-Târih ve'l-Âsâr adlı derginin 2012 yılı C. VI/2 numaralı sayısında yayınlanmıştır.

** Amman Üniversite Yüksekokulu, Belkâ Uygulama Üniversitesi.

*** Dr., Kur'an Kursu Öğreticisi, Sakarya İli Adapazarı İlçe Müftülüğü.

Giriş

Tarih yazımının araştırılması ve onun anlaşılma çabası tarih araştırmaları için gerçekten önemlidir. Nitekim o, ilk tarihi kaynaklarla, onun ne kadar doğru olduğuyula, tarafsızlığıyla, kendisinden bilgi edindiği kaynaklara dayanarak bu kaynakların sunduğu bilgilerin değeriyle ilişkili bir anahtar vazifesi görmektedir. Tarih yazımına dair çalışmaların önemli bir parçası, müellifin olayların naklinde dayandığı kaynaklarının öğrenilmesidir. Buna ilaveten kaynakların öğrenilmesi bize farklı kaynakların değerini, ne kadar önemli olduğunu diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında bu bilginin bu konuda ulaşan tek bilgi olup olmadığını da ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmaİbn İyâs'ın 922-923/1516-1517 yıllarında yaşanan ve Memlûk Devleti'nin yıkılışı ve devletin bölgelerinin Osmanlı Devleti'ne itaat etmesi ile sona eren Memlûk-Osmanlı çatışması hakkındaki kaynaklarını ortaya koymuştur. Zira İbn İyâs, olayların yaşandığı Mısır ve Bilâdü's-Şâm'daki nadir muasır tarihçilerden biridir. O, hakkında yazdığı bu çatışmanın çağdaşdır. Bu önemli mevzudaki değerinin anlaşılması için kaynaklarının araştırılması da kaçınılmazdır. Bu yüzden, araştırma öncelikle müellifin ve eserinin tanıtılması ile başlayacaktır.

I. Müellifin Tanıtılması

Ebü'l-Berekât, Muhammed b. Ahmed b. İyâs en-Nâsırî, 6 Rebîülâhîr 852/1448 yılı Cumartesi günü Kahire'de dünyaya gelmiştir. Kitabı *Bedâ'i'u'z-zühûr*'da¹ ailesi hakkında verdiği bilgilere göre ailesi Çerkesmemlûklerinden ve fertleri Memlûk Devleti'nde çalışmıştır. Aslı, İkinci Memlûk Devleti'ni kuran el-Melikü'z-Zâhir Berkûk'un (784-801/1382-1399) memlûklerinden biri olan dedesi İyâs'a dayanır. İyâs, el-Melikü'n-Nâsır Ferec b. Berkûk zamanında (801-815/1399-1412)² devâtâr³ olarak çalışmıştır. *Bedâ'i'u'z-zühûr*'un müellifi

¹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Hanefî (ö. 930/1523), *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*, C. I-V, Kahire, 1961, C. II, s. 263.

² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. II, s. 272.

³ Devâtâr: Gelen yazılar ve her türlü iş hakkında Sultan'a bilgi veren kişidir. Ona meselelerin özetini sunar. Huzura gelen kişilerin danışmanlığını yapar. Ayrıca o, yazı, tevki, menşurlardan sultana gelen şeylere sultanın mührünü de basardı.

olan torunu İbn İyâs, onu şöyle tanımlamıştır: “Çok hayır işleyen, dindar, insanlar arasında değerli konuma sahip biriydi. Yaklaşık 85 yıl yaşadı”⁴ İbn İyâs'ın dedesi, 853/1449 yılında vefat etmiştir.⁵

Babası Ahmed'e gelince, o da el-Melikü'z-Zâhir Berkûk'un memlûklerinden. el-Melikü'n-Nâsır Ferec b. Berkûk zamanında babası İyâs'ın yanında devâdâr es-sânî olarak görev yapmış, 908/1503 senesinde 84 veya biraz daha büyük bir yaşta vefat etmiştir. Oğlu İbn İyâs onu “Emîrler ve devlet erbabıyla büyük dostluk içinde olan ve insanların en meşhurlarından biridir.” şeklinde tanımlamıştır.⁶

İbn İyâs'ın babası Ahmed'in kız ve erkek toplamda 25 çocuğu vardı. Onlardan üçü hariç hepsi kendisinden önce ölmüştür.⁷ Üçü ise şunlardır: *Bedâ'i'u'z-zühûr*'un yazarı Muhammed İbn İyâs, el-Cemâli Yûsuf ve İbn İyâs tarafından ismi zikredilmeyen kızı. İbn İyâs'ın kardeşi Yusuf, Sultan Kansu Gavri zamanında (906-922/1501-1516) zerdkâş (top yapan kişi) olarak çalışmıştır.⁸

Neticede Muhammed b. Ahmed b. İyâs'ın, aile fertleri idarî ve askerî devlet makamlarında çalışmış olan Çerkesmemlûklerinden bir ailede dünyaya geldiği, dolayısıyla varlıklı oldukları anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki aile, oğulları Muhammed'in yetişmesinde oldukça itina göstermişlerdir. Onun terbiyesine ve yetişmesine özen göstermelerinin sebebi Memlûk Devleti'nde önemli vazifelere atanmasını sağlamaktı. Ancak İbn İyâs'ın eserlerinde bu konu hakkında herhangi bir işaret bulamadık. Sadece onun tarih ilminde tarihçi Süyûti (ö. 911/1506) ve Abdülbâsit b. Halîl el-Hanefî'nin (ö. 920/1514) öğrencisi olduğuna dair bilgi bulunmaktadır.⁹

Muhammed b. Ahmed b. İyâs'ın hayatına gelince o, muasır kaynakların tercüme edilebildiği bir ortamda yaşamadı. Biz onun bu özelliğine, *Bedâ'i'u'z-zühûr*'u incelememiz boyunca değinmeye dikkat edeceğiz. İbn İyâs, Memlûk

⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. II, s. 272.

⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. II, s. 272.

⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. IV, s. 47.

⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. IV, s. 47.

⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. IV, s. 205.

⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. III, s. 144-145.

Devleti'nde herhangi bir vazifede bulunmamış, Evlâdü'n-nâs'tan (ebnâü'n-nâs)¹⁰ biri olduğu için kendisine verilen ve günlük geçimini rahatlıkla karşılayabileceği miktardakiiktâ ile geçinmiştir.¹¹

Burada dikkat çekici bir durum var ki; İbn İyâs muasırları ve kendinden öncekilerden farklı olarak hiçbir ilmî yolculuğa katılmamıştır. Hayatı boyunca 882/1477 yılındaki hac vazifesini edası haricinde Kahire'den çıkmadığı görülmektedir. Kitapta bu seferdeki gözlemlerinden çok kısa bir özet şeklinde bahsetmekte, Mısırlı hacıların karşılaştığı zorluklar, pahalılık, develerin ölümü ve sonra da Medine kadısının nasıl öldürüldüğünü anlatmaktadır.¹²

Onun nadir bir tarihçi olduğunun bir diğer belirtisi de onun kitabı *Bedâ'i* boyunca asrının anlayışının aksine her alanda bilgili uzmanlaşmış biri olduğuna dair bir bilgi bulunmamasıdır. Zira onun Kur'an, hadis, fıkıh, akîde ilimlerinde gelişmiş olduğuna dair bir işaret bulmadık. Bu yüzden onu başka bir ilim olmaksızın tarih alanına yönelen ve o konuda uzmanlaşanlardan saymamız mümkün olur.¹³

Onun eserlerine gelince; İbn İyâs çok fazla kitap telif etmedi. Özellikle de asrının tarihçileriyle karşılaştırıldığında o bu konuda çok sınırlı kalmaktadır. Eserlerinden en önemlileri şunlardır:

1. *Bedâ'i'u'z-zühûr fî vekâ'i'i'd-dühûr*

¹⁰ Çevirenin Notu: Bu tabir, Eyyûbiler'den sonra Mısır'da hüküm süren Memlük emîrlerinin ikinci neslinden itibaren Mısır ve Suriye'de ortaya çıkmış, Memlük emîrlerinin hür olarak doğan oğullarından teşekkül eden sosyal ve askerî zümreye verilen ad olmuştur. Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Evlâdü'n-Nâs", *DİA*, İstanbul 1995, C. XI, s. 525.

¹¹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. III, s. 144-145.

¹² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. III, s. 144-145.

¹³ Çevirenin Notu: Muhammed Razûk, İbn İyâs'ın dinî ilimlerin yanı sıra tarih ve coğrafya gibi ilimleri dönemin tanınmış hocalarından okuduğunu tespit etmiştir. Ancak İbn İyâs'ın bu hocalardan Süyûtî ile tarihçi ve fakih Abdülbâsit b. Halîl el-Malatî'nin adlarını özellikle zikrettiğini de söylemiştir. Muhammed Razûk, "İbn İyâs", *DİA*, İstanbul 1999, C. XX, s. 97.

2. *Cevâhiru's-sülûk fî ahbâri'l-ümemi ve'l-mülûk*: Bu kitap bir önceki maddedeki kitabın ihtisarıdır. Kitap, Muhammed Zeynühum Azb'in tahkikiyle 2006 yılında Kahire'deki Dâru's-Sekafiyye'de basılmıştır.

3. *Neşku'l-ezhâr fî 'ac'âibi'l-aktâr*

4. *Nüzhetü'l-ümem fî'l-'acâ'ib ve'l-hikem*: Muhammed Zeynühum Azb'in tahkikiyle 1995 yılında Kahire'deki Mektebetü'l-Medbûlî'de basılmıştır.

5. *'Uküdü'l-cümân fî vekâ'i'i'l-ehmân*: Târihu Mısır için yazılmış bir muhtasardır.

6. *Mercü'z-zühûr fî vekâ'i'i'd-dühûr*: Halk için yazılmış bir peygamberler tarihidir.¹⁴

II. *Bedâ'i'u'z-zühûr* Kitabının Yazılması ve Baskıları

İbn İyâs'ın kitabının ismi, kendinden önce yazılan pek çok eser gibi genel bir İslam tarihi kitabı olduğu izlenimini vermektedir. Buna rağmen eserin konusu, İslam fethinden itibaren 928/1522 yılına kadar Mısır'ın İslâmî tarihi ile sınırlandırılmıştır. Kafiyele olan kitabın adı, asrın eserlerinin kafiyeyle olan düşkünlüğünü göstermektedir. Bunun örneği onun "*vekâ'i'i'd-dühûr*" kullanımında görülmektedir. Memlûk Devleti'nin yıkılışının etkilerini ve döneminin sonlarında devletteki büyük karışıklığı ifade etmek amaçlı bu kelimeleri tercih etmiştir.

İbn İyâs, eseri *Bedâ'i'u'z-zühûr*'u yazmaya, kitabında ve İstanbul Fatih Kütüphanesi'nde 4200 rakam ve 901 senesi Şevval ayının ikinci Pazartesi günü¹⁵ tarihiyle kayıtlı olan beşinci kısmının sonunda kendi hattıyla yazılmış nüshada da belirttiği üzere 901/1496 yılında Kahire'de yazmaya başlamıştır. Kitabını yazma amacı İslâm'ın fethinden kendi zamanına kadarki Mısır'ın kapsamlı bir tarihini yazmaktır.

Bedâ'i'u'z-zühûr adlı kitap birden fazla kez istinsah edilmiş ve nüshaları pek çok kütüphaneye yayılmıştır. Onlar: İstanbul'daki Evkaf Müzesi (numara

¹⁴ Muhammed Mustafa Ziyâde C. IX/XV. yy. Mısır tarihçilerindedir, Telif, Tercüme ve Neşir Heyeti, Kahire 1954, s. 52.

¹⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. I, s. 3-4.

2149-2154), İstanbul'daki Fatih Camii Kütüphanesi (numara 4197-4200), Paris Halk Kütüphanesi (Arabe 686), Belgrad'daki Müze Kütüphanesi, Viyana Halk Kütüphanesi, Londra British Museum, Leiden Kütüphanesi, Roma'daki Vatikan Kütüphanesi, İstanbul'daki Âşır Efendi, Çorlulu Ali Paşa ve Damat İbrahim Paşa Kütüphaneleri, Kahire'deki Ahmet Timur Paşa Kütüphanesi ve Ezher Kütüphanesi, Hindistan'daki Bankipûr Kütüphanesi ve Büyük İnan Devleti Kütüphanesi.¹⁶

Kitap pek çok kez basılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Bulak Baskısı: Kahire'de 1311/1894 yılında üç kısım olarak basılmıştır. Başlangıçtan 815 yılına kadar, 815-906 arası ve 922-928 arası dönemler halinde gözden geçirilmiştir. Sonra bu nüshanın eksik bir muhtasar olduğu ve kitabı bozan pek çok hatayı içerdiği açıklanmıştır.

2. Kahle Baskısı: Bu baskıyı Alman Müsteşrik Paul Kahle, Muhammed Mustafa ve Alman Müsteşrikler Cemiyetinden Sibernheim'in yardımıyla 1931 yılında İstanbul'da neşretmiştir. Ele aldıkları yıllar 872-928/1467-1522'dir. Sonra Kahle ve arkadaşları kitabın beşinci kısmı olduğuna kesin olarak emin oldukları yeni bir metini 1932'de İstanbul'da neşretmişlerdir. Bu neşirde öncekinden büyük farklılıklar vardı. Sonra 872-906 yılları arasını yeni el yazması metinlere dayanarak yeni bir metin olarak 1936 yılında İstanbul'da tekrar neşredip, bu son neşri kitabın sekizinci cüzü olarak koymuşlardır.

3. Alman Müsteşrikler Cemiyeti Baskısı: Muhammed Mustafa tüm kitabı beş cüz ve altı cilt halinde tahkik etmiştir. İlk cüz iki kısımdan oluşmuş ve Alman Müsteşrikler Cemiyeti tarafından Kahire'de 1962 senesinde, daha sonra da Genel Mısır Heyeti tarafından 1984'te yeniden neşredilmiştir. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde bulunan en muteber nüshaya dayanan bu baskı kitabın en iyi tahkikidir.

Kitabın baskılarından en önemli olanı bunlardır. Lübnan'da Mektebetü Dârü'l-Fıkr tarafından 1992 yılında neşredilmesinden önce kitabın önemi ve şöhreti onun pek çok kütüphaneye yayılmasını sağlamıştır. Ancak Muhammed Mustafa baskısı güvenilir tek baskı olarak kalmıştır.

¹⁶ Şakir Mustafa, *et-Târîh ve'l-müerrihûn e'l-'Arab*, C. III, s. 196-197.

III. Kitabın İçeriği ve Kaynaklarının Bilgisi

İbn İyâs kitabının yazımına Memlûk Devleti'nin sonlarında 901/1496 yılında başlamış ve 928/1522 yılında Memlûk Devleti'nin yıkılması ve Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin vilayetleri arasına girmesinden sonra bitirmiştir. Kitabını Mısır'ın faziletini anlatan kısa bir mukaddime ile beraber İslâm fethinden asrına kadar Mısır'ın İslâmî tarihi olarak yazmış, İslâm'dan önce hâkim olan devletlere de yer vermiştir. Bu bilgilere yer vermesindeki amacı Mısır tarihi içerisinde gece sohbetlerinde veya tek başına okuyanların onda açık, hoşlanacakları güzel şeyler bulmasıdır.¹⁷ Kitabındaki mukaddimede açıkladığına göre buna bir önemli sebep daha ilave etmemiz mümkün olabilir. O da Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne katılmasıyla öneminin sonra ermesinden ve Osmanlı'nın oraya girmesi sebebiyle maruz kaldığı şiddetli yıkımdan sonra onun yüceltilmesi ve övülmesi çabasıdır.

İbn İyâs, kitabının mukaddimesinde de belirttiği üzere, Mısır ahbârını yıllara göre yazmış, ahbârları kısa bir şekilde anlatırken hadiseleri kısaltmamıştır. Beş kısma ayırdığı kitabına Kur'an'daki Mısır hakkındaki haberlerin yer aldığı ayetlerle, peygamberin hadisleriyle özellikle de Mısır'ın fazileti hakkındaki hadislerle ve hükemânın ve ulemânın Mısır hakkındaki sözleriyle başlayıp sonra Mısır isminin türemesini, manasını, Mısır'ın sınırlarını, yönlerini ve güzelliklerini yazmıştır. Daha sonra ise Mısır'ın şehirlerini ve köylerini, Mısır'a girmiş olan sahabeyi, halkının ahlakını, hakkında söylenen şiirleri yazmış, ardından İslâm'dan önce hâkim olanları, Müslümanlar tarafından fethedilmesini ele almış ve bundan sonra bilgileri yıllara göre tanzim ederek sunmuştur. Kendi yaşamadığı ve bizzat şahit olmadığı yılların ahbarını kısaca, yaşadığı dönemin ahbarını ise ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

İlk cüzde Mısır hakkındaki hadiseleri, faziletlerini, isminin türemesini, İslâm'dan önceki tarihini, sonra da h.21'den 815/1412 yılına kadarki senelerin İslâm tarihi yer almaktadır. Birinci cilt bu kadar büyük olduğu için Muhammed Mustafa onu iki mücellid halinde neşretmiştir.

Kitabın ikinci cüzü Mısır tarihinin 815-872/1412-1468 arasındaki yılları, üçüncü cüz 873-902/1469-1501 arasındaki yılları, dördüncü cüz 902-

¹⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. I, s. 1-3.

921/1501-1515 arasındaki yıllarını kapsamış, beşinci cüz ise özel olarak Osmanlı'nın Mısır'a hâkim olduğu dönem olan 922-928/1516-1522 yıllarını içermiştir. Bundan sonra İbn İyâs ölmeden önce şahit olduğu 929-930/1523-1524 yıllarını yazmamıştır. Onun bu yılları yazmaya güç yetiremeden ölmüş olması da muhtemeldir.

IV. İbn İyâs'ın Kitabı *Bedâ'i'u'z-zühûr*'daki Kaynakları

İbn İyâs kitabında faydalandığı kaynakları mukaddimede ortaya koymaktadır. Yaklaşık 37 eserden bahseder.¹⁸ Bunlar: *Sahîh-i Müslim*, İbn Abdülhakîm'in kitapları, İbn Vahşiyye'nin *el-Filâhatü'n-Nabatiyye*'si, İbnü'l-Cevzî'nin *Tenvîrû'l-gabeş fi fazli's-Sûdân ve'l-Habeş*'i, Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zeheb*'i, Vatvât'ın *Menâhicü'l-fiker*'i, Makrîzî'nin *Hıtat*'ı, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân*'ı, İbnAsâkîr'in *Târîhu Dımaşk*'i, EbûŞâme'nin *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*'i, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'i, bunlara ilave olarak da Ümeyye b. Ebü's-Salt el-Endelüsî, Celâleddîn es-Süyûtî, Zehebî, Tîfâşî, İbn Havkal, Kudâî, Kindî, Edfevî, İbn Bessâm, İbn Fazlullah el-Ömerî ve İbn Hallikân'ın eserleridir.

Kitabın mukaddimesinde, Mısır tarihinin muasırı olmadığı dönemlerini bu kaynaklara dayanarak yazdığını açıklamaktadır. Konumuz olan Memlûk-Osmanlı çatışması meselesinde ise pek çok çeşit kaynaktan faydalanmıştır.

A. Resmî Vesikalar

Bu vesikalar çeşitli türleri içermektedir.

1. Resmî Takrîrler

Bu takrîrler, Bilâdü'ş-Şâm'a hareketi ve Mercidâbık Savaşı'ndan biraz önce-sine kadar Bilâdü'ş-Şam'daki olayların seyri esnasında Sultan Kansu Gavri'nin karargâhından Mısır'da bulunan Nâibü'l-Gaybe Devâtâru Kebîr Tumanbay'a gönderilen takrîrlerdendir. Bu takrîrlerden direkt olarak veya Memlûkemîrlere olan bazı arkadaşlarından aldığı bilgileri sunmak suretiyle yararlandığı görülmektedir. Bu takrîrleri “ve o konuda haberler nakledildi”,¹⁹ “haberlerle

¹⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. I, s. 1-3.

¹⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 60.

ilgili olarak nakledilen yazılardan bana ulaştı”,²⁰ “haberler nakledildi”,²¹ “Sultan tarafından haberler geldi”²² sigalarıyla kullanmıştır.

Bu takrîrler, Sultan Gavri'nin Mısır'dan Şam'a hareketinin seyriyle ve tafsi-latlarıyla, bu konuda İbn İyâs'a gelen önemli haberlerle ilgilidir. Onlardan bazıları: Seryakus hankahı yakınında Sultan Alemüddin'in berberi tarafından gerçekleştirilen Gavri'ye suikast teşebbüsü ve Gavri'nin Alemüddin'e ve akra-balarına karşı yaptığı işlemler²³, Kahire'den Dımaşk'a çıktığından beri onun hareketlerini ve Gazze²⁴, Dımaşk²⁵, sonra da Halep²⁶ gibi girdiği şehirlerde ona değer gösteren ve onun için hazırlanan resmî törenleri takip edişi, Sultanın bütün şehirlere girişi, ona eşlik eden emirlerin bilgileri, Memlûk ordusunun hareketi esnasında onlardan kimlerin öldüğü²⁷, Sultanın bazı emirlere bu hareket esnasında askeri terfiler vermesi ile ilgili ince ve kesin kayıtlar sun-muştur.²⁸

Bu takrîrler aynı zamanda Sultan Gavri ile Osmanlı Sultanı Selim arasında-ki müzakereler, Sultan Selim'in Gavri'yi onu öldürmek niyetinde olmadığı konusunda ikna etmek suretiyle uyguladığı hile, Halep'teki Gavri'ye gönderdi-ği elçiler süresince ona Sultan Gavri'nin isteğine uygun olarak onunla sulh anlaşması yapmak için hazırlıklı olduğunu göstermesini, ancak Sultan Selim'in burada bir şartı olduğunu, bu şartın da Gavri'nin, Selim'in İran'daki Safevî devletinin hâkimi İsmail es-Safevî (1501-1524) ile olan mücadelesine müdaha-le etmeyeceği ve sultandan şeker ve helva istemesi, Sultanın da ona bir miktar şeker ve helva göndermesinden bahsetmektedir. Bununla Safevî Devleti'ne saldırmak ve askerini o yöne doğru götürmek istediğini göstermiştir. Gavri'nin, aralarındaki anlaşmayı kararlaştırmak için Selim'e yanından bir heyet

²⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 60.

²¹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 51.

²² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 48.

²³ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 48.

²⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 51.

²⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 53.

²⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 60.

²⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 59.

²⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 67.

göndermesi hakkındaki bilgileri de sunmaktadır.²⁹ Bu takrîr Memlûk-Osmanlı çatışmasının en önemli vesikalarındandır. Bununla, Memlûkler'in hezimetinin sebepleri ortaya çıkmaktadır. Büyük asker karargahını Safevîler'i kastederek Memlûk-Osmanlı-Safevî sınırının yakınına nakletmek için Memlûkler'i ikna etmesi, Memlûkler'in bu işe ikna olması, Gavri'nin elçisinin tutuklanmasından sonra Osmanlılar'ın Mercidâbık yakınındaki konak yerine gelişiyle aniden onlara taarruzda bulunması, sınırdaki kalelerin çoğunun ele geçirilmesi konularının Osmanlı Sultanı Selim'in başarıları sayesinde olduğu görünüyor.³⁰ Sultan Gavri'nin ne kadar güçsüz olduğunu, kendisini ne kadar emniyette hissettiğini, savaş için ne kadar hazırlıksız olduğunu, ancak Sultan Selim'in Mercidâbık'a yönelmesinden sonra savaşa hazırlandığını da ortaya koymaktadır.

Osmanlı ordusunun Mercidâbık tarafına gelmesinden sonra, sultandan gelen bu takrîrler kesintiye uğramış, İbn İyâs bundan sonra herhangi bir resmî takrîre yer vermemiştir. Oluşan bu durum, büyük ihtimalle Osmanlı'nın gelmesiyle Sultan Gavri'nin gafil avlanması, sonra süratli bir şekilde aniden Mercidâbık'ta onlarla çatışmaya mecbur kalması ve sonra da ölmesinden kaynaklanmıştır. Bu dönemde Onun Mısır'daki naibine takrîr yazmak için yeterli vakti olmamıştır.

2. Emirler ve Sultan Gavri'nin Karargâhında Bulunan Komutanlardan Nakledilen Takrîrler

İbn İyâs, bu takrîrleri kaynak olarak almaya gayret göstermiştir. Çünkü Mercidâbık Savaşı ve Memlûk ordusunun durumu hakkındaki konularda Sultandan gelen resmî takrîrlerin kesilmesinden kaynaklanan eksikliği bu sayede gidermiştir. Bu takrîrlerden bazıları şunlardır:

(1) Halife Mütevekkil'in Babası Yakub'a Takrîri:

Bu olay, Sultan Selim'in müzakereler boyunca Sultan Gavri'ye karşı hilesini, Sultan Gavri'nin Osmanlılar'a gönderdiği heyete yapılan ihanet ve aşağılamayı, Osmanlılar'ın aniden Bilâdü'ş-Şam tarafına gelmesini, aniden oluşan

²⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 60-61.

³⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 63-64.

dehşet ortamında Memlûklerin karşı karşıya kaldığı kargaşalı ortamı içermektedir. Sonra Gavri'nin Osmanlılar'la karşı karşıya gelme sürecini, bu ani saldırı olayını telafi etmeye çalışmalarını, askerinin maneviyatını yükseltmesini, Halep'teki fiyatları ve Memlûk askerlerinin orada olması sebebiyle fiyatların yükselmesine dair haberleri nakletmektedir.³¹ Onu şu şekilde sunar: "Bu, Emiru'l-Mü'minîn'in, babası Emîru'l-Mü'minîn Yakub'a gönderdiği yazının serhinden nakledilen şeydir."³² Bu takrîr Mercidâbık Savaşı'nın tam olarak başlamasından önceydi ve bu sebeple, olay yaşanmadan önce savaş için yapılan hazırlıklar hakkındaki takrîrlerin en önemlilerindendir. Ayrıca onda kısaca hezimetin sebepleri de açıklanmaktadır ve bu takrîr, Osmanlılar'ın ani baskını ve hilesi ve oraya girişleri esnasında Şam şehirleriyle Memlûkler'in ilişkilerinin ne kadar kötü olduğunu da canlandırmaktadır.

(2) Devâdâr-Sâni Emîr Allân'ın Mercidâbık Savaşı ve Öncesi Hakkındaki Takrîri

Bu takrîr, savaştan ve Memlûklerin hezimetinden sonra nakledildiği için şüphesiz ki Mercidâbık Savaşı'nın en önemli takrîrlerinden biridir. Onu Memlûk emirlerinin büyüklerinden biri, Sultanın Mısır'daki naibine yaşananları haber vermek ve Mercidâbık hezimetinin telafisi için uygun hazırlıkların yapılması için göndermiştir. Adı geçen Emîr Allân, Memlûk Devleti'ne ve Osmanlılar ile Tumanbay arasında yaşanan savaş esnasında (923/1517) ölümüne kadar Tumanbay'a sadık kalmıştır.³³ O, kaynaklık değeri açısından İbn İyâs için önemli bir yere sahiptir. Emîr Allân, deneyimli bir askerdi ve savaşta yer almıştı. Sonra da başlıca iki konu olan Mısır'ın savunması için Osmanlılarla karşı karşıya gelmek ve ikinci olarak da onlardan Suriye'nin geri alınması için hazırlanmak konusunda Sultan'ın Mısır'daki naibine bu takrîri yazmıştır. Dolayısıyla bu takrîrin içeriğinin doğruluğu hakkında şüphe edilmesi yersizdir.

İbn İyâs, savaş ve sonucu hakkında Kahire'de yayılan söylentileri sunduktan sonra takrîri nakletmekte ve "Sonra ileri gelen ümeradan biri olan Devâdâr

³¹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 61-65.

³² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 64.

³³ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V. s.

es-Sânî Emîr Allân katından ulak eliyle kapalı ve mühürlü bir yazı geldi.”³⁴ dedikten sonra meseleyi anlatmaktadır. Bu takrîr, Osmanlılar’ın Sultan Gavri’ye hilesinin tasdiki, Gavri’nin Sultan Selim’e gönderdiği elçisi Emir Moğolbay’ın gelişi ve Sultan Selim’in muamelesi nedeniyle düştüğü kötü durumu görüp anlayınca kadar Sultan Selim’in Gavri’yi onunla savaşmak niyetinde olmadığına dair ikna etmesi, Sultan Selim’in barışı bıraktığını ve Biladü’ş-Şam’a doğru hareket etmeye başladığını haber vermesini içermektedir. Sultan Selim’in Moğolbay’a “Hocana de ki, benimle Mercidâbık’ta karşılaşsın” demesini, ayrıca Sultan’ın savaş için hazırlık sürecini, Mercidâbık’a gelişini, onun gelişiyile aynı günde Mercidâbık’a gelen Sultan Selim’in gelişiyile Gavri’nin gafil avlanmasını, savaşın tafsilatını, başlangıçta Memlûklerin Osmanlı kuvvetlerini yenmesini, sonra karanisamemlûklerinin Sultan’ın cilban memlûklerinin onlarla birlikte savaş meydanına girmesini onları korumak için kabul etmediği haberi kendilerine ulaşınca savaşmaya devam etmeyi reddetmelerini, Atabekül-Asâkir Emir Sudun el-Acemî ve Şam Naibi Melikül-ümera Sibay’in öldürülmesinin Memlûkler’in sağ kanadının hezimete uğramasına sebep olduğunu, sol kanattaki Halep Naibi Hayır Bey’in hezimete uğramasını, onun hıyaneti nedeniyle sol tarafın yenilmesine yol açan kaçışını, Osmanlılar’la ittifak kurmasını kapsamaktadır. Takrîrde, bunun savaştan sonra Hayır Bey’in resmî olarak Osmanlılar’a katılmasından sonra yazıldığı, sonra sultanın kaçan kuvvetlerini bir araya toplamaya çalışması, Memlûk ordusunun merkez kuvvetleri ile Osmanlılar’ın birbirine girmesi, Osmanlılar tarafından yenildikleri görünmektedir. Bu sırada emirler, Gavri’den geri çekilmeyi istemişler, ancak Gavri, yarısına felç inmesi sebebiyle ve hezimetin de etkisiyle oracıkta ölmüş ve onun öldüğü haberi, Osmanlı ordusunu Sultan Gavri’nin merkezine saldırma ve orayı yok etme konusunda cesaretlendirmişti.³⁵ İbn İyâs sonra Mercidâbık savaşında ölen ve esir olan emirlerin listesini sunmuş ve bu durumu şu sözleriyle desteklemişti “olanlar hakkında Emîr Allân’ın yazısı gelince.. .., emirler öldürüldü ve yas oldu”.³⁶

³⁴ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 68.

³⁵ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 68-70.

³⁶ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 79.

Görünüyor ki İbn İyâs, Emir Allân'a ismini zikretmediği birinden gelen ikinci bir takrîrden de bilgi almıştır. Bu takrîr, Memlûk ordusundan kurtulma halini, emirlerin Dımaşk'a girişini, bu girişin emirler için içler acısı olduğunu, yağmaya maruz kaldıklarını, Mercidâbık hezimetinden sonra Dımaşk ve Biladü'ş-Şam'daki kaosun özelliklerini içermektedir. Onu şu sigâ ile sunmuştur“bu konuda ulak eliyle haberler nakledildi ki emirler.....”³⁷

3. İsmi Zikredilmeyen Memlûk Emirlerinden Gelen Takrîrler

İbn İyâs, Tumanbay'a gönderilen fakat göndereni belli olmayan takrîrleri de kaynak almıştır. Bu takrîrler belki de Dımaşk'tan geldiğini söylediği takrîrlerdendir. Bu takrîrHama'nın Arap Emiri Nasırüddin b. Hanneş'in Osmanlı kuvvetleriyle Dımaşk yakınlarında çarpıştığı ve onları büyük bir hüsrana uğrattığını nakletmektedir.³⁸

Yine Tumanbay'a gelen bu takrîrlerden biri, Osmanlı ordusunun Gazze halkına yaptığı gâsp ve yağma işlerini anlatan olayları ve yine Osmanlı ordusunun Mısır yönüne geliş esnasındaki cinayetleri (ölümleri) içermektedir.³⁹

Aynı şekilde takrîrler Sultan Selim'in Gazze'den Mısır yönüne çıkışı, askerinin Arîş'e ulaşması,⁴⁰ sonra Sultan Selim'in ordusunun Kahire sınırındaki tepelere gelişle de ilgilidir.⁴¹ Bu takrîrlerMemlûklerin kargaşasını ve Mısır yakınlarında Osmanlı'nın gelişini durdurmaya yönelik teşebbüs etmediklerini, bunun bu şehirlerdeki ve Gazze ile Kahire arasındaki beldelerde Memlûkresmî yönetiminden kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

4. Resmî Fermanlar ve Resmî Mütalaalar

İbn İyâs, Memlûk-Osmanlı çatışması, Osmanlılar'ın Bilâdü'ş-Şam ve Mısır'a hâkim olması, Osmanlılar'ın ve Memlûk emirlerinin bazılarının Nâibu'l-Gaybe'ye ve sonra da Tumanbay'a sundukları bazı mütalaaları ve resmî fermanların sunduğu Memlûk Devleti'nin yıkılışı hakkındaki bazı bilgileri gizle-

³⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 84.

³⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 106-107.

³⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 132.

⁴⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 140.

⁴¹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 144.

meyi benimsemiştir. Bu emirlerden bazısı: Gavri'nin Tumanbay'a gönderdiği ve kendisine itaat etmesi, cilban memlûklerinin insanlara ezayı bırakmaları, tutukluların bırakılması, yol güvenliği endişesiyle hac kafilesinin çıkarılmaması, insanlara zulmeden memlûklerden bazılarının idam edilmesini emrettiği yazıdır.⁴²

Resmî mütalalara örneklerden biri ise Halep Naibinin Kahire'deki karargahta Bilâdü'ş-Şam'a çıkma hazırlığında olan Sultan Gavri'ye mütalaasıdır. Bu onun Sultan Gavri gelene kadar Sultan Selim'in elçisini alıkoymasını içermekte ve Selim'in ona gönderdiği mesajın özetini haber vermektedir. Buna göre Selim, Gavri'nin izni olmadan Ali Devlât'ın beldelerini ele geçirmemiş, bunu onun izniyle yapmıştır. Gavri'ye eğer isterse Ali Devlat'ın şehirlerini iade edeceğini ve Memlûk Devleti için memlûk alınmasından Memlûk tüccarlarının men edilmesi hususunun doğru olmadığını söylemiştir.⁴³

Ayrıca Hama Arap Emiri Nasırüddin b. Hanneş'in Tumanbay'a gönderdiği mesajı da nakletmektedir. Bu yazı, Tumanbay'a Bilâdü'ş-Şam'daki Sultan Selim'le savaşıması ve onu Dımaşk'a girmekten men etmek için Mısır'dan askerlerle destek istediğini, Tumanbay'ın cevap vermediğini ve istediği kuvvetlerle ona yardım etmediğini ortaya koymaktadır⁴⁴ Bu yazının Tumanbay'a Osmanlılar'ın Bilâdü'ş-Şam'a egemen olmalarından önce gönderilen yazılardan olduğu kesindir. Tumanbay'ın, Osmanlı işgali hakkında Mısır'da herhangi bir teşebbüste bulunmadığı ve hazırlığını Mısır'da karşı karşıya gelmek üzere yaptığını göstermekte ve Tumanbay'ın Mısır'da Selim'in karşısındaki hezimetinin bazı sebeplerini açıklamaktadır. Neticede bu risale, Tumanbay'ın Sultan Selim'le karşılaşmak için teşebbüste bulunmadığını, bununla birlikte ciddi bir hazırlık yapmaksızın Bilâdü'ş-Şam tarafına yürümeden Mısır'da kaldığını, böylece Mısır'da Selim'e kolay bir av olduğunu göstermektedir.

Yine İbn İyâs, Sultan Selim'in Sultan Tumanbay'a yazdığı ve tehdid içeren tebligatı da kaynak almıştır. Orada Tumanbay'ın Mısır'da Selim'in naibi olmayı kabul etmesini, ismiyle para basılmasını ve hutbe okunmasını, ona

⁴² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 65.

⁴³ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 45.

⁴⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 107.

hücum etmemesi karşılığında Mısır haracını ona ödemesini teklif eden kararı da yer almaktadır.⁴⁵

B. Görgü Tanıklarının Sözlü Rivayetleri

İbn İyâs, Kahire'de insanlar arasında yayılan söylentiler ve görgü tanıklarından edindiği bilgileri de kaynak almıştır. Sözlü kaynaklardan açıkladıkları şunlardır:

1. Hanefî Kâdılkudât Muhammed b. Şihne'nin Rivayeti

İbn İyâs ondan Osmanlılar, Mercidâbık Savaşı'ndan sonra halife ve bazı fu-kahanın sonu hakkında bazı haberler rivayet etmiştir. Söz konusu şahıs Mercidâbık Savaşı'nı görmüş, ondan sonra kaçmıştı. Rivayetinde verdiği bilgilere göre Sultan Selim 13 kaleyi ve Fırat'tan Halep'e olan yerleri ele geçirmişti, Halife ve üç kadı da Selim'in esirleri arasında bulunmaktaydı. Sultan Gavri'nin dostlarından İbrahim es-Semerkandî, Yunus el-Âdilî ve el-Acemî eş-Şenkaşî Sultan Selim'e yaklaşıp güvenini kazanmış ve hizmetine girmişlerdir.⁴⁶

2. Dımaşk Sol Kanadı Hâcibi en-Nâsirî Muhammed b. Yelbay

İbn İyâs onun rivayetlerini Osmanlı ordusundan kaçıp Mısır'a girişinden sonra almıştır. Öyle ki o, Sultan Selim'in Dımaşk üzerinde ve kalelerinde istilada olduğundan ve oradaki emirlerin öldüğünden kesin olarak emindi.⁴⁷

3. Kadı Abdülkerim b. el-Ci'ân

Sultan Selim'in esirlerinden biri olan kadı, esirlikten Kahire'ye kaçarak kurtulmuş ve Osmanlılar'ın Bilâdü'ş-Şam'da yaptıkları kötülükleri, Hama Arap Emiri Nasırüddin b. Hanneş'in onları sıkıştırdığını ve üzerlerine baskın düzenlediğini, bununla birlikte Sultan Selim'in Bilâdü'ş-Şam ve özellikle Dımaşk, Trablus, Hama, Safed, Hıms ve Halep'i istila ettiğinden emin olduğunu haber vermiştir.⁴⁸

⁴⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 124-125.

⁴⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 84.

⁴⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 111.

⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 117.

4. Gavri'nin Atabegü'l-Asâkiri EmîrSûdûn'un Kâtibü'l-Hizâne'si Abdülber b. Mehâsin

İbn İyâs, Osmanlı Sultanı Selim'in hâkimiyetinin ne kadar büyük olduğunu ve yayılmasını, hâkimiyeti altına aldıktan sonra Dımaşk'ı sağlamlaştırılmada yaptığı eylemleri, halkına askerinin yaptığı cinayeti, isyan, fîsk ve kötü şeyleri alenen yaptıklarını naklederken ona dayanmıştır. Buna göre Osmanlı askerleri Ramazan ayında oruç tutmuyorlar, içki ve uyuşturucu vb. malzemeler içiyorlar, çocuklara kötü davranışlarda bulunuyorlardı. Ayrıca Osman oğlu Cuma namazını çok nadir kılıyordu.⁴⁹ Bu rivayet, onlarla karışan görgü tanıkları vasıtasıyla Osmanlı askerinin ahlaki vasıflarını ilk defa canlandırmaktadır. Bu bilgileri nakleden raviAbdülber, bir müddet orada kaldıktan ve Dımaşk'ın istilasından sonra Osmanlılar'dan kaçmıştır.

5. Halep Naibi Devâtdâr Hayır Bey

Sultan Selim'in durumu hakkında Gazze yakınlarındaki askerlerin komutanlarından gelen bilgileri nakletmiştir.⁵⁰

Buna ilaveten İbn İyâs çok sayıda sözlü rivayetleri de sahibini belirtmeden nakletmiştir. İbn İyâs'ın bizzat görmediği Sultan Selim'in özellikleri hakkında onu gören ve Biladü'ş-Şam'dan kaçanlardan birinin verdiği bilgilere dayandığı görülmektedir. Bunu naklederken "Selim'i gören biri bana haber verdi" şeklinde sunmuştur.⁵¹ Sonra da yine Sultan Selim'in özelliklerini Mısır'da onu gören Mısırlılar'dan birinden de rivayet etmiştir. Bu ikinci rivayetdeki vasıflarda birincisi ile ihtilaf bulunmaktadır. İkinci rivayeti "denir ki" sigasıyla sunmuştur. Kesin olan bir şey var ki o da İbn İyâs, Osmanlılar'ın Mısır'a girişinden sonra evinde kalmaya devam etmiştir. Muhakkak ki o Mısırlı ravinin rivayetlerini doğrulamamıştır.⁵² Bunun gibi bazı rivayetleri "banahaber verdi"⁵³ sigasıyla, pek çok rivayeti de "dedi, diyor ki, denir ki"⁵⁴ sigalarıyla

⁴⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 123-124.

⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 119.

⁵¹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 174.

⁵² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 150.

⁵³ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 156.

⁵⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 44, 45, 46, 70, 74.

rivayet etmiştir. Bunların hepsi Mısır'ın veya Bilâdü'ş-Şam'ın çatışma esnasındaki durumunu veya Osmanlılar'la Memlûkler'in savaşını anlatmaktadır.

C. Gözlemleri

İbn İyâs şahsi gözlemleri hakkında kesin işaretler belirtmemiştir. Ancak biz onun rivayetlerinin çoğunun özellikle gözlemlerine dayandığını ve bunu açıklamadığını, fakat bunda şüphe olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü olayların cereyan ettiği yer olan Kahire, onun yaşadığı ve kaldığı yerdir. Özellikle Sultan Selim ve Tumanbay arasındaki savaş, Sultan Tumanbay'ın icraatları, sonra Osmanlılar'ın icraatları ve tasarrufları alenen olmuştur. Dolayısıyla İbn İyâs'ın bu olaylardan büyük bir kısmına şahit olmamış olması imkansızdır. Bu özelliği bilhassa 922-923/1516-1517 yılları hakkında yazdıklarında önemli bir yekün oluşturmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır: Osmanlı ordusunun orada yaptığı yağma ve bunun gibi Kahire mahallelerindeki ahlaksız işleri,⁵⁵ 922/1517 yılında senenin son Cuma günü hutbesinde söylenenler,⁵⁶ hatiplerin herhangi bir sultan ismi zikretmemeleri,⁵⁷ sonra ertesi Cuma günü 923/1517 yılının Muharrem ayının yedinci gününde Tumanbay ismiyle hutbe okunması, Kahire mahallelerinden pek çoğunu kapsayan Ridaniye hezimetinden sonra Osmanlılar ile Tumanbay savaşı hakkındaki olay.⁵⁸ Yine aynı şekilde Sultan Gavri'nin Osmanlılar'la karşılaşmak için Bilâdü'ş-Şam'a çıkışının vasfını haber vermiştir. Bu çıkış resmî tören ile aleniyyen gerçekleşmiş ve Kahire halkının büyük çoğunluğu buna şahit olmuştur. Büyük ihtimalle şahitlerden biri de İbn İyâs'tır.

D. Kahire Sakinlerinin Konuştuğu Haberler

İbn İyâs, Osmanlı-Memlûk çekişmesinin gelişmeleri, Osmanlılar'ın Şam ve Mısır'a egemen olmalarından sonra sakinler, emirler, devlet ve melikler ile yaptığı tasarruflar hakkındaki haberlerden Kahire'de halkın naklettiği bilgileri de kaynak almıştır. Bunları çok çeşitli şekillerde sunmuş, muhtemelen de

⁵⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 146-147.

⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 155.

⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 148.

⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 153-155.

“yayıldı” sözüyle ortaya koymuştur.⁵⁹ Onları ayrıca “insanlar arasında yayıldı”⁶⁰, “Osmanoğlu hakkında bu iğrenç menfur haberler yayılmıştı”⁶¹, “onları alçaltan sözler yayıldı”⁶² sigasıyla da nakletmiştir.

E. Şiir

İbn İyâs şairlerin bu olaylar hakkındaki söyledikleri şiir kıtalarından pek çoğunu kaynak almıştır. Bu şiirler, Mısır’da ve Şam’da yaşananlar hakkındaki görüşlerini ve Osmanlı-Memlûk çekişmesinin esnasındaki tanımlamalarını ortaya koymaktadır. Bu kaynaklarından çoğunluğu Bedrüddin ez-Zeytûnî’nin şiirleri⁶³ ayrıca İbn İyâs’ın bizzat kendisinin yazdığı şiirlerdir.⁶⁴

İbn İyâs’ın Metodu

İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr fi vekâ’i’i’-d-dühûr* adlı eserinde yöntem olarak yıllara göre yazma yoluna uymuştur. Kitabının toplamında uyguladığı İbn İyâs’ın bu metodu bu çalışmaya özel değildir. Bilakis bu o dönemle ilgili bir yazım metodudur. Bu yöntemde her sene yılın ilk günü haftaya göre belirlenerek başlanmakta (Örneğin Muharrem’in ilk pazartesi günüydü) ve olaylar bu şekilde sunulmaktadır.⁶⁵

Sonra her senenin başında yeni bir cüzde Mısır’daki halife, sultan, kadılar, vazifeli ve vazifesiz ileri gelen emirler, sonra Bilâdü’ş-Şam naibleri, tablhane emirleri, a’yandan vazife erbabı yöneticileri ve tavâşi görevlileri sıralamaktadır. Halife veya sultan değiştiğinde bunu sene içerisinde olayın gerçekleştiği zamanda vermekte, sonra da bu bilgiyi tekidi için sonraki senenin başına tekrar koymaktadır. Ancak bu işi beşinci cüzün başında 922/1516 senesinin başında yapmış, fakat halife, sultan ve pek çok emirin değişmesine rağmen cüzün sonuna kadar bir daha tekrar etmemiştir.⁶⁶

⁵⁹ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 82, 111, 115, 116, 127, 133, 134.

⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 74.

⁶¹ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 124.

⁶² İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 133.

⁶³ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 96-101, 147.

⁶⁴ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 70, 71, 88, 106, 107, 111, 113, 170.

⁶⁵ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 3.

⁶⁶ İbn İyâs, *Bedâ’i’u’z-zühûr*, C. V, s. 3-6.

Sonra sene içerisinde ayları Muharrem'den Zilhicce'ye ve her olayı ayın içinde yaşandığı tarihe göre aktarmıştır. Mesela “Ayın 7'si Pazar gününde”⁶⁷, “Ayın 13'ü Cumartesi gününde”⁶⁸, “6 Safer Pazartesi günü”⁶⁹ ve bu şekilde sıralamıştır.

Ayın içinde, o ay ölenlere vefat haberinin gelişine veya kendisinin şahit olduğu veya kendisine gelen vefat tarihine dair habere göre kendi vaktinde yer vermiştir. Bu yöntem pek çok senebesene yazılan kitaplardan farklıdır. Onlar her senenin veya bazıları da her ayın sonunda vefayat için ayrı bir bab açmışlardır. Ancak İbn İyâs, vefayat haberlerini tarihi olarak ay ve gün içerisinde tam vaktine koymuştur.

Onun haberlerini belirli mevzular hakkındaki söylentilerin anlatılmasına göre günlük olarak yazdığı açıktır. Hemen ardından aynı gün veya bir sonraki gün o haberin doğru olup olmadığını da açıklayabilmiştir.⁷⁰

Muhammed Ziyâde'nin görüşüne göre İbn İyâs şöyle idi: “eleştirideki gücünün yanısıra, olayları, vakiaları, vefeyatları sıralamakla yetinmedi. Bilakis hadise ve sonrası arasında durdu ve açıkladı, yönetimdeki katılığa rağmen tenkit etti”.⁷¹

Onun kaynaklarındaki yöntemine gelince, bu konuda kaynakları dört seviyeden oluşmuştur:

1. Osmanlılar hakkında Şam şehirlerinden Kahire'deki saltanat mevkiine gelen resmî tahrîrlere, mütalaalar, resmî yazılar.

2. Olaylarda yer alan devlet adamlarının özellikle Sultan Gavri ile birlikte Mercidâbık'a çıkanların rivayetleri.

3. Yaşanan olaylar hakkında sıradan insanların rivayetleri ve Kahire'de yayılan söylentiler, bu münasebetle söylenen şiirler.

4. Şahsi Gözlemleri

⁶⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 7.

⁶⁸ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 8.

⁶⁹ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 17.

⁷⁰ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, C. V, s. 131.

⁷¹ Muhammed Mustafa Ziyade, *el-Müerrihûn fî Mısır*, s. 54.

İbn İyâs'ın kaynaklarına dikkatle baktıktan sonra onun takrîrleri ilk sıraya koyduğu açıkça görülmektedir. İbn İyâs, kaynaklarını bizim bu makalede sıraladığımız gibi ehemmiyetine göre sıralamış, yazdığı şeylerden en çoğunu, gözlemleri, sıradan insanların rivayetleri ve söylentilere dayanarak yazmıştır. Bundaki sebep resmîtakrîrlerin azlığı veya kesintiye uğramasıyla ilgilidir. Bu durum onu başka kaynaklara dayanmaya mecbur bırakmıştır.

İbn İyâs, açık olan taraflar hakkında kaynaklarını eleştirmeye, rivayetler farklılaştığında da aralarında tercihe veya hangisinin daha isabetli olduğunu açıklamaya çalışmamıştır. Bu onun yöntemindeki büyük bir kusurdur. Osmanlı Sultanı Selim'in sıfatları hakkındaki rivayetler buna örnek verilebilir. Onun hakkında aralarında ihtilaf bulunan iki vasıf nakletmiş, fakat bu vasıflardan birini diğerine tercih etmemiş veya ihtilafın sebebini de açıklamamıştır. Sadece ikinci vasfı “denir ki” sigasıyla vermiştir.

Bundan anlaşılıyor ki İbn İyâs, bu havadisler hakkında sadece şahsi gözlemlerini sunmamış, az önce de geçtiği üzere olayları tam veya en yakın şekilde açıklayan risaleleri ve takrîrleri kaynak almıştır. Burada kitabının değeri ve Osmanlı-Memlûk mücadelesi, Bilâdü'ş-Şam ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi, onların hâkimiyeti altına girmelerinden sonra orada Osmanlılar'ın yaptığı icraatlar konusundaki önemi anlaşılmaktadır.